

BURSA İLİ MUSTAFA KEMAL PAŞA İLÇESİ DERİ SANAYİ İŞLETMELERİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Araştırma Makalesi

Ferhan KAYGISIZ*

Geliş Tarihi : 27.02.2006

Kabul Tarihi : 04.04.2006

A Study on the Socio-Economic Conditions of Leather Tanning Enterprises in Bursa, Mustafa Kemal Paşa District

Summary: The leather sector have a very important place for Turkey's economy. In this research, the enterprises, which deal with leather tanning in the Bursa Mustafa Kemal Paşa District Organized Industrial Zone, will be analyzed in terms of structural conditions.

The enterprises service terms are changing between 1-35 years and most of the enterprises are small scale and limited enterprises. It was observed that capacity ratio is changing between %25-%80 and raw hide was very important cost for the enterprises. In this context percentage of costs are as follows: raw hide %64.5, chemical material %14.1, wages %11.2, amortization cost %5.3 and other general expenses %5.2.

On the other hand, only %42 of enterprises get the raw hide from domestic market and %17 of the enterprises export to Russian Federation, Italy and Austria by the way of mediator firms. Most of the firms have training facility for their employee. Necessity of the capital, in the establishment period and after is obtained with self finance and customer lending. Main problems for the enterprises are marketing, price stability, financing, deficiency of qualified employee. As a result of these problems, enterprises are confronting decreasing competition ability.

Key Words: Leather sector, leather tanning enterprises, leather products.

Özet: Deri sektörü ülke ekonomisi açısından büyük önem taşıyan sektörlerden biridir. Çalışmada deri sanayii kapsamında faaliyette bulunan Bursa Mustafa Kemal Paşa Organize Sanayi Bölgesi içerisinde yer alan deri işleme işletmelerinin yapısal durum analizi yapılmıştır.

Çalışma bulgularına göre, araştırma kapsamındaki işletmelerin sektördeki hizmet süreleri 1-35 yıl arasında değişmektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunun küçük ölçekli ve limited şirket statüsünde oldukları belirlenmiştir. İşletmelerin kapasite kullanım oranları, %25 ile %80 arasında değişmektedir. İşletmelerdeki en önemli maliyet unsuru ham deridir. Toplam maliyetin %64.5'ini ham deri alım masrafları, %14.1'ini kimyasal

* İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Zootekni Anabilim Dalı, Hayvancılık İşletme Ekonomisi Bilim Dalı, İstanbul.

madde alım masrafları, %11.2'sini işgücü ücretleri, %5.3'ünü amortisman masrafları ve %5.2'sini ise elektrik, su vb. gibi diğer masrafların oluşturduğu tespit edilmiştir. Ham deri ihtiyacı ithalatta karşılanmaya çalışılmaktadır. İşletmelerin %42'si ham deriyi sadece iç piyasadan temin etmektedir. İşletmelerin %17'si aracı firmalar kanalıyla dış pazara sunum yapmaktadır. İhracat yapılan ülkeler Rusya Federasyonu, İtalya ve Avusturya'dır. İşletmelerin çoğunluğunda çalışanlara eğitim verilmektedir. Kuruluş ve çalışma döneminde gereken sermaye ihtiyaçlarını öz kaynakları ve müşteri kredileri yoluyla karşılamaktadırlar. Araştırma kapsamına giren işletmelerin başlıca sorunları, pazarlama, fiyat istikrarsızlığı, finansman, nitelikli işgücü eksikliği ve bunlara bağlı olarak rekabet güçlerinin azalmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Deri sanayi, deri işleme işletmeleri, deri ürünleri.

Giriş

Türkiye'de deri ve deri mamülleri sektörü, imalat sanayi üretimindeki %2.3'lük ve toplam sanayi istihdamındaki %1.5'lik payı ile büyük öneme sahip sektörlerden birisidir. Türkiye'nin yaptığı toplam ihracat içinde sektörün payı %2 düzeyinde görünmesine karşın, yurtdışı satış ve teslimler de dikkate alındığında bu pay %5 seviyesine ulaşmaktadır. Türkiye deri işleme kapasitesi bakımından Avrupa'da İtalya'dan sonra ikinci sıradadır (2). Türkiye'nin tekstilden sonra dünya pazarlarında söz sahibi olduğu ikinci sektördür (8). Özellikle küçükbaş bakımından dünyada üretilen derinin %22'sini Türk Deri Sektörü işlemektedir (1).

Deri işleme alt sektörü 1970'li yıllardan sonra hızlı bir gelişme göstermiş, yeni sanayi bölgelerine geçiş, kapasitelerde önemli artışlar sağlamıştır. Diğer yandan gümrük birliğinin etkisi, Uzak Doğu krizi, Rusya krizi, deprem felaketi gibi etkiler sonucu deri işleme alt sektörü avantajlarını yeteri kadar kullanamamış, büyümede yavaşlama hatta gerileme durumuyla karşı karşıya kalmıştır (3).

Deri işleme alt sektörü; büyükbaş ve küçükbaş ham derilerin insan gücü, makine ve prosesler yardımıyla işlenerek mamul deri haline getirilmesini kapsayan bir sektördür. Türkiye çapında toplam 1317 adet kurulu deri işleme tesisi bulunmakta, ancak bunların 708 adeti fiilen çalışmaktadır (3). Deri işleme sanayinin 2012-2013 yılına kadar 170-180 milyon adet/yıl küçükbaş ham deri, 280-300 bin ton/yıl büyükbaş ham deri işleme kapasitesine ulaşacağı tahmin edilmektedir (7).

Bu çalışmada, Bursa İli Mustafa Kemalpaşa (MKP) İlçesi'ndeki deri işletmelerinin sosyo-ekonomik yapısının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede işletmelerin özellikleri, üretimin özellikleri, ürünün piyasaya sunumu, çalışanların durumu, sermaye temini ve sektörün sorunları belirlenmeye çalışılmıştır.

Materyal ve Metot

Araştırmanın materyalini Bursa MKP Organize Sanayi Bölgesi'ndeki deri işleme işletmelerinin verileri oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamına alınacak işletmeleri belirlemek amacıyla Bursa Deri Sanayi Derneği ile ön görüşme yapılmış ve bölgede 1998 yılında yaşanan ekonomik krizden önce 55 işletmenin vergi dairesine kayıtlı bulunduğu ancak şu anda bu işletmelerden 14 adetinin faal olarak çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle 14 işletmenin tamamına anket uygulanması hedeflenmiştir. İşletme verilerinin temininde yüz yüze anket ve görüşme metodu uygulanmıştır.

Araştırma kapsamına alınan deri işleme işletmeleri, öncelikle büyük baş deri ve küçük baş deri işleme işletmesi şeklinde ayrılmış ve 12 adet işletmenin küçük baş deri, 2 adet işletmenin büyük baş deri işledikleri belirlenmiştir. Küçük baş deri işleyen işletmelerin günlük kurulu kapasiteleri en fazla 1000 adet/gün olduğu için işletmeler büyüklüklerine göre gruplara ayrılamamışlardır. Büyük baş deri işleyen iki işletme ise kapasitelerinin çok düşük ve çalışan sayısının en fazla 9 kişi olması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır. Sonuçta araştırma kapsamına MKP Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan ve küçükbaş deri işleyen 12 adet işletme dahil edilmiştir. Veri analizleri Excel programı ile yapılmıştır.

Bulgular

İşletmelerin Özellikleri

Araştırma kapsamına alınan küçük baş deri işleyen işletmelerin % 75'i, 1989-1999 tarihleri arasında kurulmuştur. 2000 yılından sonra açılan işyeri oranı %8'dir (Tablo 1).

Tablo 1. İşletmelerin Kuruluş Yılları
Table 1. Establishment years of the enterprises

Kuruluş Yılları	İşletme Sayısı	%
1967-1977	1	8
1978-1988	1	8
1989-1999	9	75
2000-2004	1	8

İşletmelerin hukuki yapıları incelendiğinde küçük baş deri işleyen işletmelerin %83'ünün limited şirket, %17'sinin ise şahıs işletmesi statüsünde oldukları görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. İşletmelerin Hukuki Yapıları
Table 2. Legal Structure of the enterprises

Hukuki Yapı	İşletme Sayısı	%
Şahıs İşletmesi	2	17
Limited Şirket	10	83

Üretimin Özellikleri ve Ürünün Piyasaya Sunumu

Araştırma kapsamındaki işletmelerin büyüklükleri incelendiğinde, %42'sinin günde 500 adet, %17'sinin günde 400 adet, %17'sinin günde 300 adet, %17'sinin günde 200 adet ve %8'inin günde 100 adet deriyi işledikleri belirlenmiştir. Bu yapılarıyla işletmeler küçük ölçekli işletme kapsamına girmektedirler.

İşletmelerin kapasite kullanım oranları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Deri İşleme İşletmelerinin Kapasite Kullanım Oranları
Table 3. Capacity ratio of raw hide processing enterprises

Kapasite Kullanım Oranı	İşletme Sayısı	%
%25-%40	3	25
%45-%60	7	58
%60-%80	2	17

Araştırma kapsamına giren toplam 12 işletmenin; %58'inde kapasite kullanım oranı %45-%60, %25'inde %25-%40, %17'si ise %60-%80 arasındadır.

İşletmelerin mevsimlere göre kapasite kullanım oranları değişmektedir. Kapasite kullanım oranı kış aylarında en düşük seviyeye, yaz aylarında ise en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. İşletmelerin kurulu kapasitelerinin, ilkbahar mevsiminde %30'unu, yaz mevsiminde %39'unu, sonbahar mevsiminde %25'ini ve kış mevsiminde ise %9'unu kullandıkları belirlenmiştir.

Tablo 4. İşletmelerin Hammadde Temin Etme Biçimleri
Table 4. Origin of the raw hide

Hammadde Temin Etme Biçimi	İşletme Sayısı	%
İç Piyasadan	5	42
İthalat Yoluyla	5	42
Her İki Biri Birden	2	16

Tablo 4, araştırma kapsamındaki işletmelerin hammadde temin etme şekillerini göstermektedir. İşletmelerin %42'si üretimde kullandıkları ham derileri kendileri iç piyasadan, %42'si kendisi veya aracı işletmeler aracılığı ile dış piyasadan temin etmektedir. İşletmelerin %16'sı ise hem iç hem de dış piyasadan ham deri temin etmektedir.

Ankete katılan işletmelerde ortalama olarak maliyeti oluşturan masraf unsurlarının toplam içindeki payları incelendiğinde; toplam maliyetin %64.5'ini ham deri alım masrafları, %14.1'ini kimyasal madde alım masrafları, %11.2'sini işgücü ücretleri, %5.3'ünü amortisman masrafları ve %5.2'sini ise elektrik, su vb. gibi diğer masrafların oluşturduğu tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Maliyeti Oluşturan Masraf Unsurlarının Yüzde (%) Dağılımı
Table 5. Percentage of average cost within sum of general cost factors

Maliyet Unsurları	%
Ham Deri	64.5
Kimyasal Madde	14.1
İşgücü	11.2
Amortisman	5.3
Diğer Masraflar	5.2

İşletmelerin %33'ü işledikleri deriyi toptancı firmalar aracılığıyla, %25'i ise direkt olarak kullanıcıya ulaştırmaktadır. İşletmelerin %42'si ise her iki pazarlama kanalını da kullanmaktadırlar (Tablo 6).

Tablo 6. İşletmelerde Ürünün İç Piyasaya Sunum Kanalları
Table 6. Domestic market canal of supply

Ürünün Sunum Kanalları	İşletme Sayısı	%
Toptancı Firmalarla	4	33
Aracı Kullanmadan	3	25
Her İkisi de	5	42

İhracat yapan işletmelerin oranı Tablo 7’de verilmiştir. Küçükbaş deri işleyen işletmelerin %17’si ihracat yapmakta, %83’ü sadece iç pazara ürün vermektedirler.

İhracat yapan işletmelerden biri ürettiği ürünün tamamını diğeri ise %30’unu dış pazara sunmaktadır. En çok ihracat yaptıkları ülkelerin Rusya Federasyonu, İtalya ile Avusturya olduğunu ve aracı firmalar vasıtasıyla pazarlama yaptıklarını bildirmişlerdir.

Tablo 7. İşletmelerin İhracat Yapma Oranları
Table 7. Export ratio of enterprises

İhracat Yapan İşletme Sayısı	İşletme Sayısı	%
Yapanlar	2	17
Yapamayanlar	10	83

10 adet işletmenin ihracat yapamama nedenleri incelendiğinde, işletmelerin %40’ı standart kalitenin oluşturulamaması, %50’si finansman yetersizliği, %10’u eğitilmiş eleman eksikliğinden dolayı dış pazara açılmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 8).

Tablo 8. İhracat Yapamayan İşletmelerin Dış Pazara Açılmama Nedenleri
Table 8. Export difficulty of the enterprises

İhracat Yapamayan İşletmelerin Dış Pazara Açılmama Nedenleri	İşletme Sayısı	%
Standart Kalitenin Oluşturulamaması	4	40
Finansman Yetersizliği	5	50
Eğitilmiş Eleman Eksikliği	1	10

Tablo 9'dan görülebileceği gibi işletmelerin %17'sinin kaliteli ve özgün üretim yapabilmek amacıyla Ar-Ge faaliyetlerinde buldukları saptanmıştır.

Tablo 9. İşletmelerde Ar-Ge Faaliyetleri

Table 9. Resarch&Development Activity

Ar-Ge Faaliyetleri	İşletme Sayısı	%
Evet	2	17
Hayır	10	83

İşletmelerin %64'ünün 0-9 işçi, %27'sinin 10-19 işçi, %9'unun ise 20-30 işçi çalıştırdıkları tespit edilmiştir (Tablo 10).

Tablo 10. İşletmede Çalışan İşçi Sayısı

Table 10. Number of Employee

Çalışan İşçi Sayısı	İşletme Sayısı	%
0-9	7	64
10-19	3	27
20-30	1	9

Her bir işletmede istihdam edilen elemanların nitelikleri Tablo 11'de verilmiştir. İşletmelerde çalışan personel sayısı 5 ile 30 arasında değişmektedir. İşletmelerin %75'inde mühendis ve yönetici eleman, %50'sinde ustabaşı, %83'ünde kalifiye işçi ve %92'sinde düz işçi istihdam edilmektedir. İşletmelerden biri bu soruya yanıt vermemiştir.

Tablo 11. İşletmelerde İstihdam Yapısı
Table 11. Structure of employment

Nitelik	İşletmeler										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Mühendis	3	1	1	2	1	-	1	-	1	1	-
Yönetici	1	1	1	1	1	1	1	1	2	-	-
Teknisyen	1	2	-	1	-	-	1	-	1	-	-
Ustabaşı	2	1	1	2	-	1	2	1	2	1	-
Kalifiye İşçi	4	4	2	13	3	2	5	-	4	-	3
Düz İşçi	15	10	-	11	4	3	13	14	5	5	2
Toplam	26	19	5	30	9	7	23	6	15	7	5

İşletmelerin %83'ünde çalışan personele işyeri içinde eğitim olanağı sağlanmakta, %17'sinde herhangi bir şekilde eğitim verilmemektedir (Tablo 12).

Tablo 12. Çalışanlara Verilen Eğitim
Table 12. Training facility for employee

Eğitim Olanağı	İş letme Sayısı	%
İşyeri İçinde	10	83
Eğitim Sağlanmamaktadır	2	17

İşletmelerde çalışanların günlük çalışma süreleri incelendiğinde, tamamı günde 12 saat çalıştıklarını bildirmişlerdir.

Sermaye Tedariki

Tablo 13'de işletmelerin kuruluş ve çalışma dönemlerinde sermayeyi tedarik etme şekilleri gösterilmiştir.

Tablo 13. Kuruluş ve Çalışma Dönemlerinde Finansman Kaynakları
Table 13. Origin of finance

Kuruluş ve Çalışma Finansmanı	İşletme Sayısı	%
Öz Kaynak ile	9	75
Öz kaynak ve Müşteri Kredisi ile	3	25

Tablo 13'den de görülebileceği gibi hem kuruluş hem de çalışma döneminde işletmeler ihtiyaçları olan sermayeyi %75 oranında öz kaynakları ile % 25 oranında ise öz kaynakları ile müşteri kredisi olanaklarını birlikte kullanarak sağlamışlardır.

Deri Sektörünün Sorunları

Araştırma kapsamındaki işletmeler, karşılaştıkları en önemli sorunları, pazarlama güçlükleri, ham deri fiyatlarındaki istikrarsızlık, finansman yetersizliği ve nitelikli işgücü eksikliği olarak belirtmişlerdir.

Tartışma ve Sonuç

Bursa İli Mustafa Kemal Paşa İlçesi'ndeki deri sanayi işletmelerinin sosyo-ekonomik yapılarını incelemeyi amaçlayan araştırmada, işletmelerin özellikleri, üretimin özellikleri ve ürünün piyasaya sunumu, çalışanların durumu, sermaye temini ve sektörün sorunlarına ilişkin bulgular ortaya konulmuştur.

Araştırma kapsamındaki işletmelerin sektördeki hizmet süreleri 1-35 yıl arasında değişmektedir. İşletmelerin büyük çoğunluğunun küçük ölçekli ve limited şirket statüsünde oldukları belirlenmiştir.

İşletmelerin kapasite kullanım oranları oldukça düşüktür. Kapasite kullanım oranının, üretimin en yoğun yapıldığı yaz mevsiminde ortalama olarak %39, en düşük üretimin yapıldığı kış mevsiminde ise %9 olduğu belirlenmiştir. Kapasite kullanım oranlarının düşük olması, verimliliğin de düşük olduğunun bir göstergesi sayılabilir. Türk Deri Sanayi verimlilik göstergeleri bakımından bazı olumsuzluklara sahiptir. Gelişmiş ülkeler %8.5 finansman maliyeti ile çalışırken Türkiye'de sanayici %60 reel bir maliyetle çalışmak zorundadır. Ayrıca Türkiye'de emek verimliliği oranı 1 iken rakip ülkelerde bu oran 1.8'e çıkmaktadır (5).

İşletmelerdeki en önemli maliyet unsuru ham deridir. Toplam maliyetin %64.5'ini ham deri alım masrafları, %14.1'ini kimyasal madde alım masrafları, %11.2'sini işgücü ücretleri, %5.3'ünü amortisman masrafları ve %5.2'sini ise elektrik, su vb. gibi diğer masrafların oluşturduğu tespit edilmiştir. Uysal (10), çalışmasında, benzer bir şekilde, küçük ölçekli işletmeler için bu oranları sırasıyla %64, %14, %11, %3 ve %8 olarak bildirmiştir. VIII. BYKP Deri ve Mamülleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda ise bu oranlar, arıtma tesisi olan işletmeler için sırasıyla %70-80, %15-20, %10-15, %5-15 ve %6-10 olarak belirtilmiştir (3).

Ham deri ihtiyacı ithalatla karşılanmaya çalışılmaktadır. İşletmelerin %42'si ham deriyi sadece iç piyasadan temin etmektedir. Ham deri ithalatında sık sık karşılaşılan dolar bazında fiyat değişikliği işletmelerde maliyeti olumsuz yönde etkilemekte ve bu yapı içinde fiyat istikrarı sağlanamamaktadır (10). Türkiye'de küçükbaş deri talebinin %65'i, büyükbaş deri talebinin ise %40'ı ithalatla karşılanmaktadır (1).

İşletmelerin %17'si ihracat yapabilmektedirler. Geri kalan işletmeler, rekabet edememe, finansman eksikliği ve nitelikli eleman bulamama gibi nedenlerle ihracat yapamamaktadırlar. Ham deri fiyatlarındaki artışın maliyetlere ve deri satış fiyatlarına yansımaları, işletmelerin dış satımda rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir (10).

Eğitimli eleman eksikliği işletmeler için bir sorun oluşturmaktadır. İşletmelerin çoğunluğunda çalışanlara eğitim verilmektedir. Araştırma kapsamına giren işletmelerin sorunlarını Türkiye Deri Sanayi Sektörü'nün sorunlarından ayrı tutmak mümkün değildir. Başlıca sorunları, pazarlama, fiyat istikrarsızlığı, finansman ve nitelikli işgücü eksikliği ve bunlara bağlı olarak rekabet güçlerinin azalmasıdır.

Ham derinin hayvancılık sektörünün bir yan ürününü oluşturması nedeniyle mevcut hayvan varlığı ve bu sektörde izlenen politikalar, sektörün hammadde açısından ne ölçüde ithalata bağımlı olacağını belirlerken, dış piyasalardaki değişimler ve ticari uygulamalardan kaynaklanabilecek risklere de ne kadar açık olabileceğini ortaya koymaktadır. Mevcut hayvan varlığı sektör açısından önemli bir gösterge olmasına karşılık kullanılabilir ham deri miktarı, yapılan kesimler ile kesim ve yüzümde verilen fireler sonrasında ortaya çıkmaktadır (4).

Sektör kapsamında karşılaşılan sorunlara bakıldığında hammadde temini çerçevesinde hayvancılık sektörüne yönelik politikaların sektör gereksinmesi göz önünde tutularak iyileştirilmesinin büyük önem taşıdığı söylenebilir. Kesimlerin gerçekleştirildiği mezbahaların tamamının modern koşullarda çalışmasının sağlanması ve elde edilen ham derinin iyi bir şekilde muhafaza edilmesinin yanı sıra emek yoğun yapıya sahip sektörde eğitimli eleman kullanılması da daha az fire verilmesi neticesinde mevcut derileri daha iyi değerlendirme imkanı sağlayacaktır (4,6,9).

Sonuç olarak, işletmelerin diğer ülkelerle rekabet edebilmeleri için kaliteli, standart, dünya piyasalarına uygun maliyet ve fiyatlarla çalışmaları, yeni teknik ve teknolojileri kullanmaları büyük önem taşımaktadır. Deri işleme sanayi işletmelerinin

büyük çoğunluğunun küçük ve orta ölçekli büyüklükte olması nedeniyle sorunlarını çözmeye ve uluslar arası pazarlara açılmaya örgütlü bir şekilde hareket etmeleri ise daha yararlı olacaktır.

Kaynaklar

1. **Anonim:** Deri ve Deri Ürünleri, Ayakkabı, Ayakkabı Yan Sanayi ve Suni Deri Sektörü. İstanbul Sanayi Odası Yayınları No: 2004/3, İstanbul, 2004; 7-12.
2. **Anonim:** Deri Ve Deri Mamülleri Sektörü. <http://www.foreigntrade.gov.tr/ihr/sector/deri.htm>, 2002.
3. **Anonim:** Deri Ve Deri Mamülleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. DPT 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 2000.
4. **Anonim:** Gümrük Birliği Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Türkiye'de Deri ve Deri Mamülleri Sektörü. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No: 152, İstanbul, 1998; 63-65.
5. **Doğan, A., Asil, N.:** Deri Giyim Sanayiinde faaliyet gösteren üç işletmede bir verimlilik göstergesi olarak kayıp zamanlar. Milli Produktivite Merkezi Yayınları No: 582, Ankara, 1996; 1-10.
6. **Güneş, T., Albayrak, M., Turan, A.:** Türkiye'de canlı hayvanlar, ham ve işlenmiş ürünler, iç ve dış pazarlaması, topluluğa uyum sorunları. II. Hayvancılık Kongresi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, A.Ü. Ziraat Fakültesi, Ankara, 1991; 53-59.
7. **Özçörekçi, M., Öngüt, E.:** Dünya'da ve Türkiye'de Deri ve Deri Ürünleri Sanayinin Gelişme Eğilimleri ve Geleceği. Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Ankara, 2005; 82-86.
8. **Sakaoğlu, N., Akbayer, N.:** Derinin öyküsü. Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2002.
9. **Sarı, Ö., Özgören H., Başaran, B., Bitlisli, O.B.:** Deri ve Kürk Endüstrisi. IV. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları, No: 26, Ankara, 1995.
10. **Uysal, G.:** Türkiye Ekonomisinde Deri ve Deri Mamülleri Sanayinin Yeri ve Önemi (Doktora Tezi), A.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1999; 157-165.